

KRÓNIKA

KINCSES KATALIN MÁRIA

MAGYARORSZÁG HADTÖRTÉNETÉNEK HISTORIOGRÁFIAI KÉRDÉSEI MŰHELYKONFERENCIA A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUMBAN, 2012. NOVEMBER 13.

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársai az elkövetkezendő években négy kötetben kívánják megjelentetni Magyarország hadtörténelmének monografikus feldolgozását. Az első 1526-ig, a második az 1716–1718-as háborúk lezárultáig, a harmadik 1918–1919-ig, végül a negyedik egészen napjainkig fogja tárgyalni Magyarország hadtörténetét.¹ Ennek kapcsán az intézmény Gyalóky Jenő Köre műhelykonferenciát szervezett a szintézis elkészítése során eddig felmerült historiográfiai, módszertani kérdésekről, problémákról.²

Az első előadó, *Hermann Róbert* mondanivalójának bevezetőjében megállapította: a legutóbbi historiográfiai összefoglaló, Romsics Ignác munkája egyáltalán nem tér ki a magyar hadtörténetírás aktuális eredményeire, kérdéseire, helyzetére, legfeljebb négy-öt hadtörténész neve szerepel a kötetben elszórta, s a legutóbbi, 1984–1985-ben megjelent, több mint ezer oldalas összefoglaló is csak egy fél mondatnyi említést kapott.³ Mindez arra utal, hogy a magyar hadtörténetírás önálló diszciplínaként „kevésbé van társadalmilag beágyazva” a magyar történetírás kutatásának folyamatába. A jelenség okait próbálta feltárni Hermann Róbert oly módon, hogy átfogóan ismertette a magyar hadtörténetírás fontosabb, jelentősebb eredményeinek, kötetek beépülését a magyar történetírás szintéziseibe, monográfiáiba, historiográfiai munkáiba.

Az első hadtörténeti historiográfiai összefoglalót Magyarországon egy egyházi személytől lehetett hallani: Horváth Mihály (1809–1878; piarista szerzetes, később, 1867-től címzetes püspök) 1842. november 22-én mondta el *A magyar honvédelem történeti vázlat*a című, mintegy 100 oldalas székfoglalóját, miután 1841 novemberében a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjainak sorába választotta. A következő előadás a témában a Magyar Történelmi Társulat egyik 1879. évi gyűlésén hangzott el, egy másik egyházi személy, történétíró és művészettörténész, Ipolyi Arnold (1823–1886; 1871-től püspök) a reá általában jellemző romantikus történetemlékkel vázolta Magyarországot fontosabb hadtörténeti eseményeit.⁴ Az első, már nemcsak a tudományos közélet, ha-

¹ Ennek felvezetéseképpen a közelmúltban jelent meg ugyanennek a szerzői gárdának képes hadtörténeti szintézise angol nyelven: *Illustrated Military History of Hungary*. Ed. by *Róbert Hermann*. Budapest, Zrínyi Kiadó, [2012.]

² E helyen szeretnénk köszönetet mondani azon előadóknak, akik kérésünkre beszámolóikat pontosították, kiegészítették.

³ *Romsics Ignác*: *Clio* bővületében. *Magyar történetírás a 19–20. században* – nemzetközi kitekintéssel. Budapest, Osiris, 2011.; Magyarország hadtörténete. Főszerk. *Liptay Ervin*. I–II. k. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1984–85. 1327 o.

⁴ Hermann Róbert rámutatott: érdekes, hogy éppen egyházi történétírók foglalkoztak először a témakörrel. – Ez véleményünk szerint nem véletlen, az ok a XVIII. századi historiográfiai előzményekben keresendő, amelyek feltárása nélkül a folytonosság nem érthető meg.

A katolikus és a protestáns egyháztörténészek a hadtörténetírás kérdéseivel ugyanis már korábban is foglalkoztak, csak ennek eredményei úgy tűnik, kiestek a magyar történeti köztudatból. A hadtörténetírás önálló diszciplínaként a XVIII. században még nem létezett, ezért a történeti irodalomba beágyazódva vagy a forráskiadvány-sorozatok részeként, de jól körülhatárolhatóan jelent meg. E helyen csak jelzésszerűen utalhatunk például elsősorban a jezsuita Timon Sámuel (1657–1736) szerzeágazó, hadtörténeti szempontból is figyelemre méltó munkásságára és követőjére, többek között Schmitth Miklósról (1707–1767), aki az Oszmán birodalom történetét dolgozta fel (*Imperatores Ottomanici*, 1747–1752). Kolinovics Gábor (1698–1770; eredetileg piarista szerzetes) a Rákóczi-szabadságharc és az azt követő évek történetét írta meg monumentális, kéziratban maradt művében (*Commentarii*), de a sziléziai háborúk történetével is foglalkozott. Említhetjük továbbá Bél Mátyás (1684–1749) evangélikus lelkész, történétíró munkásságát, aki *Notitia Hungariae novae historico-geographica*

nem a szélesebb közönség számára is hozzáférhető munka, amely a történetírás és a hadtörténetírás kapcsolatáról szól, Salamon Ferencnek (1825–1892) a *Hadtörténelmi Közlemények* 1888. évi évfolyamában megjelent rövid, 10 oldalas, de annál gondolatgazdagabb írása volt, melynek bizonyos megállapításai az előadó szerint a mára nézve is nagyon aktuálisak. Bárczay Oszkár (1846–1898) *A hadügy fejlődésének története* című két kötetes írásának (1895) második kötete s annak harmadik fejezete a téma kutatásának szempontjából figyelemreméltó munka. Ipolyi felfogásával sokban egyezik, a hadtudomány kategóriái és nem egyfajta eseménytörténet nyomán halad. Rónai Horváth Jenő (1852–1915) hadtörténész *Magyar Hadi krónikája* I–II. (1896), a *Hadtörténelmi Közlemények* mellékleteként megjelent összefoglalója egyfajta kronologikus áttekintését adja a magyar hadtörténelem eseményeinek, de következetesen kerüli az értékelést.

Doberdói Bánlaky (1931-ig Breit) József (1863–1945) altábornagy *A magyar nemzet hadtörténelme* című, 22 illetve, 24⁵ kötetes, az 1920–1930-as években megjelent műve a magyar hadtörténetírás egyik impozáns munkája, 8085 oldalon tárgyalja Magyarország hadtörténetét. Nagyobb terjedeleme ez, mint a Szilágyi Sándor által szerkesztett millenniumi tízkötetes összefoglaló, *A magyar nemzet története*, s meghaladja Horváth Mihály és Szalay László szintéziseinek teljes terjedelmét. A mű ennek ellenére nem szerepel a történeti köztudatban, historiográfiai összegzésekben, gyakorlatilag csak az először 1897-ben megjelent 1848–1849-es összefoglaló épült be a köztörténeti munkákba.

Erdélyi Gyula összefoglalói strukturális megközelítésben íródtak, irodalomjegyzékei jó színvonalúak, s *A magyarok hadművészete* (Budapest, 1933.) című munkája már egy hadtörténeti kézikönyv kísérlete, melyben hadszervezet-történeti példákon keresztül mutatja be Magyarország hadtörténeti eseményeit. *A magyar katona vitézségének ezer éve / A magyar katona. Vitézségünk ezer éve* dupla címmel megjelent, kétkötetes munka egy hadtörténetészekből álló munkacsoport összefogásának eredménye. Szerkesztette Pilch Jenő, írták: Berkó István, Gyalókey Jenő, Markó Árpád és Pilch Jenő, megjelent Budapesten, 1933-ban. Műfaját tekintve inkább egy esszégyűjteménynek tekinthető, melyben az eddigiekhez képest nagyon hangsúlyos részt kap a Rákóczi-szabadságharc története (mintegy 85 oldalon) és a végvárrendszer ismertetése.⁶

A Pávay Vajna Viktor – Náday István szerzőpáros mintegy 750 oldalas, oktatási céllal készült, 1935-ben megjelent összefoglalója (*Hadtörténelem, a Magyar Királyi Ludovika Akadémia számára*) strukturalista szerkezetű, ám hiányt pótló munka, az első világháború történetét mintegy 360 oldalon tárgyalja.⁷

című, nagyrészt kiadatlan, bár napjainkig folyamatosan megjelenő köteteiben sok száz oldalon keresztül tárgyalja Magyarország hadtörténetét; valamint a század második feléből Pray György (1723–1801) ötkötetes művét (*Annales regum, 1763–1770*), melyben az államalapítástól I. Ferdinánd uralkodásának végéig (1564) tekinti át a magyar királyok történetét s benne hangsúlyosan a magyar hadtörténelem eseményeit; Katona István (1732–1811) 42 kötetes, eddig legrészletesebb, nyomtatásban is megjelent történeti összefoglalóját (*Historia critica regum Hungariae, 1779–1817*), illetve a teljesen feltáratlan, kézirat, Mészáros Ignác által összeállított magyar nyelvű históriát (*A magyaroknak és Magyar országnak eredetéről, előmeneteléről, szerencsés és szerencsétlen hadairól, 1771*).

⁵ Az 1848–49-es rész három kötetre oszlik.

⁶ Ennek oka véleményünk szerint egyfelől a szerzők közé tartozó *Markó Árpád* (1885–1966) munkássága, melynek hatására az 1930-as években több kiváló, teljesen új eredményt hozó hadtörténeti tanulmányt publikáltak a Rákóczi-szabadságharc témakörében, illetve az ebben az időszakban *Takáts Sándor* (1860–1932) által a *Századokban*, a *Hadtörténelmi Közleményekben* és önálló kötetben (*Bajvívó magyarok: képek a török világból*) kiadott számos, a végvárrendszer történetéről, strukturájáról, működéséről szóló, friss kutatási eredményt közlő, színvonalas tanulmány, amelyek termékenyítőleg hatottak és a hadtörténetészeket fontos részeredmények kutatására, megírására sarkallták.

⁷ Itt kell megjegyeznünk, hogy az 1930-as években kezdődött meg a hadtörténetírás historiográfiájának tudatos, koncepciózus feltárása, éppen a hadtörténetírás akkori aktuális kérdéseinek átgondolása nyomán. Tudomásunk szerint először Gyalókey Jenő fogalmazta meg a *Magyar Szemle*ben programadó írását a kortárs hadtörténetírás helyzetéről (*Gyalókey Jenő: Hadtörténelmünk mai állapotáról. Magyar Szemle*, 11. [1928] III. k. 3. sz. 205–212. o. és Még egyszer hadtörténelmünk mai állapotáról. *Uo.*, 16. [1928] VI. k. 4. sz. 393–395. o.), majd *Markó Árpád A történelmi átértékelés problémája a hadtörténelemben* című történeti esszéjében irányította rá a szakma és a szélesebb közönség figyelmét a történeti és hadtörténeti problémák és módszerek átértékelésé-

Erdélyi Gyula az 1940-es években is jelentkezett nagyon népszerű, 1942–1944 között hat kiadást is megért hadtörténeti összefoglalóval (*A magyarok hadi szervezete és hadvezetési művészete ezer éven át*), melyben egészen Ferenc József koráig eljutva a magyar hadszerzetet-történet táru fel, és a hadvezérek életútjáról, tevékenységéről kaphatott az olvasó jó összefoglalókat a hadi események során túl. Markó Árpád: *Magyarország hadtörténete* című 1943-ban megjelent összefoglalása oktatási segédletként látott napvilágot.⁸ Négy nagyobb fejezetben tárgyalja Magyarország hadtörténelmét, nem kronologikus, hanem tematikus rendben haladva: az első a nemzeti hadseregek történetét, tetteit, a második a Habsburg Birodalom magyar katonaságáról szól, a harmadik lényegében a Rákóczi-szabadságharcról és az 1848–49-es szabadságharcról; végül a negyedik a magyar katonaság külföldi háborús részvételéről ad áttekintést.

A már említett, Liptai Ervin főszerkesztésében, 1984–85-ben megjelent hadtörténeti összefoglaló negyed százados kutatás eredménye volt. A magyar hadtörténelem tárgyköréből jellemző vonásokat ragad ki, tendenciákat mutat be, s megmaradva a *A magyar katona vitéségének ezer éve* című, a két háború közötti időszak összefoglalójának beállítottságánál, a szerkesztők a mű vázlatosságát hangsúlyozzák. A tematikus mű legnagyobb problémája Hermann Róbert értékelése szerint a kötetben tárgyalt időszakok közötti szembeötlő aránytalanság. (A magyar kora középkor hadtörténetét nagyjából akkora terjedelemben tárgyalja a munka, mint a Tanácsköztársaságét.)

Végül a közelmúlt tudományos népszerűsítő céllal készült, mintegy ötven történész, hadtörténész írását tartalmazó, nagy képeskönyvére tért ki az előadó. A Rácz Árpád szerkesztésében 2008-ban megjelent *Nagy képes millenniumi hadtörténet* került ily módon terítékre. Itt némileg mellbevágó újdonságot jelent, hogy a Rákóczi-szabadságharc a kötetben nem kapott önálló tárgyalást, annak csak egyik alfejezeteként szerepelt.

Veszprémy László a középkori magyar és európai hadtörténetírás kapcsolódási pontjairól tartott előadást. A készülő magyar hadtörténeti összefoglaló kapcsán bevezetőjében exponálta a problémát: mennyiben legyen az új összefoglalás tematikus, illetve kronologikus felépítésű? Véleménye szerint a tematikus összefoglaláshoz hiányoznak az előmunkálatok, ezért marad a kronologikus felépítés, amit különböző témakörökben kiegészítő fejezetek, leírások strukturálnak tovább, például fegyvertörténeti leírások. A tematikus megközelítéshez hiányzó kutatások illusztrálásaképpen egy nagyon szemléletes példát hozott: az angol hadtörténetírás már olyan részletlemák feltárásánál tart, mint a loállomány pusztulása a csatákban, hadjáratokban, nálunk viszont még alapvető kronológiai pontosításokra is szükség van. Ugyanakkor számos tekintetben fontos eredmények születtek az elmúlt évtizedekben, s ezért az előadó hangsúlyozta a kutatók felelősségét a magyar hadtörténetírás eredményeinek külföldi megismertetésében.

Veszprémy László ismertette a második világháborút megelőző, majd az azt követő időszak középkor-kutatásának legfontosabb historiográfiai eredményeit. Elsőként megemlékezett Tóth Zoltánról (1888–1958), akit az első nagy középkoros hadtörténészként tart számon a szakma. Ezt követően felsorolta a legfontosabb középkori hadtörténeti szintéziseket, fegyvertörténeti összefoglalókat, melyekre a készülő négykötetes összefoglalás is bizony támaszkodhat. Bánlaky (Breit) József kézikönyve kapcsán elmondta, hogy azt valószínűleg azért nem használta a történettudomány szélesebb körben, mert a szerző eredetileg egy szűkebb, inkább a hadtudományt, mintsem a hadtörténetírást művelő gárdához tartozott. A mű szakmai hiányosságaira (alapvető történeti forrásokat nem ismer, katonai elemzései felszínesek, módszertani következtetései számos helyen tévesek) már egy 1937-ben megjelent recenzió is rámutatott.⁹ E kritikai megállapítások csak a középkor történetére

nek, megváltoztatásának aktualitására (*Markó Árpád: A történelmi átértékelés problémája a hadtörténelemben. Magyar Szemle*, X. (1930. szeptember.) 1. sz. 24–32. o.).

⁸ *Markó Árpád: Magyarország hadtörténete.* (Nemzetnevelők Könyvtára III. Honvédelem 6.) A vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából az Országos Közoktatási Tanács adta ki (reprint kiadása: Acqua Kiadó. Budapest, 1994.).

⁹ *Fekete Nagy Antal: Bánlaky József, doberdói: A magyar nemzet hadtörténelme.* VII. rész. Harcok és küzdelmek a trón birtokáért és a királyi hatalom helyreállításáért. Vencel, Ottó, Károly Róbert korszaka, 1301–1342. VIII. rész, I. (Nagy) Lajos korszaka, 1342–1382. Budapest, 1934. Ismertetés. *Századok*, 71. (1937) 4–6. sz. 262–263. o.

vonatkozó fejezetekre érvényesek.¹⁰ Az előadó leszögezte: 1945-ig számos kézikönyv, tudományos népszerűsítő összefoglalás és résztanulmány született, melyekre napjainkban már nem támaszkodhat a hadtörténetírás, mert azok megfelelő történeti ismeretek nélkül íródtak.

A második világháború utáni időszakra vonatkozóan elmondható, hogy a nagy ütemben folyó oklevélkiadások, oklevél-regeszták és az elbeszélő források megjelenése alapján elkészíthető egy korszerű hadtörténeti összefoglaló. Az előadó az elmúlt évtizedek fontos eredményei közül kiemelte Kristó Gyula (1939–2004) kézikönyveit, melyek már fegyvertörténeti fejezeteket is tartalmaznak, valamint Kubinyi András (1929–2007) egyedülálló kutatásait a Hunyadi és a Jagelló korra vonatkozóan. Végül üdvözölte a legifjabb középkori hadtörténész generációnak az eddigiekhez képest új, nyitott látásmódját, amely magától értetődőnek tekinti a magyar hadtörténeti kutatások eredményeinek beillesztését a nemzetközi kutatásokba, folyamatokba, illetve azok naprakész ismeretét.

Lázár Balázs hangsúlyozottan nem historiográfiai, hanem problémafelvető előadásában elmondta, hogy a készülő hadtörténeti összefoglaló Rákóczi-szabadságharc és 1848–49-es szabadságharc közötti időszaka bemutatásának három nagy kérdésköre lesz. A vonatkozó rész egyfelől Magyarország szerepét vizsgálja a Monarchia hadrendjében a pozsareváci békekötéstől (1718) 1815-ig, az ország emberi és anyagi hozzájárulásának kérdéseit a dinasztikus háborúk idején, valamint a Habsburg Birodalom hadtörténetének eseménytörténeti áttekintéséhez szervesen illetve tárgyalja majd a magyar vonatkozású hadi eseményeket. Kiemelte, hogy az összbirodalmi hadsereg működésének elemzése megkerülhetetlen feladat. Nagyon fontosnak tartotta egyebek mellett II. József katonai reformjainak visszaemelését a történeti köztudatba, valamint a korabeli hadkiegészítés rendszerének ismertetését.

Lázár Balázs felszólalását Csikány Tamás egyetemi tanár, a Nemzeti Köszolgálati Egyetem tanszékvezetőjének előadása követte. Rendkívül érdekes, színes, szemléletes, elsősorban az 1848–49-es szabadságharc tematikájából vett példákkal illusztrált, problémafelvető előadásában a konferencia alapvető témájától némiképp eltérően a hadtörténelem oktatásának problémáiról beszélt. A leendő négykötetes hadtörténeti összefoglaló a szerzők szándéka szerint igen fontos segédlete lehet majd a magyar hadtörténelem felsőfokú oktatásának is.

Pollmann Ferenc módszertani problémákat vett sorra az első világháború története megírásának kérdéseit illetően. Előadása elején feltette a kérdéseket: hogyan kell háborútörténetet írni? Szükség van-e egyáltalán egy hadtörténeti összefoglaló megalkotására? Magyarország első világháborús szerepvállalása szintézisének megírására vajon elérkezett-e az idő? A továbbiakban a kérdésekre keresve a választ, a kutatás buktatóiról, nehézségeiről számolt be. Elmondta: nincs kellő számú, a kérdést kutató hadtörténész. A téma eddig súlyához képest nem kapott megfelelő hangsúlyt a magyar hadtörténetírásban. Lényegében elegendő forráskiadványra támaszkodhat a kutatás, azonban ezek színvonalas és feldolgozottsági szintje egyenetlen. Nem áll rendelkezésre elegendő számú kézikönyv ahhoz, hogy ezekre szintézist lehessen építeni. Ugyanakkor a már meglévő kutatási eredményeket, monográfiákat, kézikönyveket szélesebb körben, az interneten is meg kellene jeleníteni. A legnagyobb probléma az előadó szerint az, hogy a kutatások nem összefogottak, a kutatási eredmények elszórtnak jelennek meg, s ezek sokszor nem érintenek alapvető kérdéseket. Az európai hadtörténetírásban jelentkező eredményeknek, kérdéseknek nincs kellő visszhangjuk a magyar hadtörténetírásban. Mindemellett nincsenek honi hadtörténetírásunkban érdemi viták, ezek tere, fórumai hiányoznak.

Az internet e téren is számos lehetőséget kínál, melyet ki lehetne használni; például a Hadtörténeti Intézet és Múzeum összegyűjthetné, megfelelően integrálhatná, közös fórumra hozhatná a világhálón érdeklődő olvasókat, kutatókat és amatőr érdeklődőket.

A leendő hadtörténeti összefoglaló konkrét kérdéseit illetően Pollmann Ferenc kijelentette: nem lehet az osztrák hadtörténeti kutatásoktól, az osztrák hadtörténelemtől elkülöníteni a magyar kutatásokat, eredményeket, hiszen a magyar királyi honvédség nem nemzeti hadsereg volt. Magyarország a nemzetközi szakirodalomban ennek ellenére rendkívül ritkán szerepel.

¹⁰ Életrajzi összefoglalója: Pollmann Ferenc: Doberdói Bánlaky József emlékezete. *Honvédségi Szemle*, 140. (2012) 3. sz. 40–43. o. és megjelenés előtt áll Pollmann Ferenc: *Karddal és lúdtollal* című monográfiája is a témakörben.

Végül megállapította: a szintézis megírásakor az első világháború történetét illetően tisztázni kell, milyen magyar érdekek fűződtek a háború megvívásához, mik voltak a célok és mik a kényszerek. Az előadás végkövetkeztetése: a téma iránti érdeklődés miatt szükség van egy, a korszakra vonatkozó hadtörténeti szintézis megalkotására, de megírásának – az említett szakmai indokok miatt – még nem érkezett el az ideje.

Szakály Sándor Kényszer vagy önkéntesség? című előadásában előljáróban kifejtette, hogy a két világháború közötti időszak és a második világháború történetét illetően a kutatás egy speciális problémával kell, hogy szembenézzon. A témák aktuális volta miatt a történeti kérdéseket sokszor a napi sajtó határozza meg, illetve az, hogy az e fórumokon megjelenő kérdéseket amatőrök s nem szakmabeliek vetik föl, és a történészek, hadtörténészek sokszor kilátástalannak tűnő harcot folytatnak akkor, amikor a téves beidegződéseket, pontatlan adatokat, valótlan eseményeket, elfogult értékítéletet cáfolni, korrigálni, pontosítani, vagy egy-egy eseményt valóságként bemutatni, bizonyos történeti folyamatokat megértetni igyekeznek.

A Liptai Ervin főszerkesztésében megjelent szintézis tanulságaiból kiindulva az előadó megállapította: kétségtelen, hogy az több helyen periferikus kérdésekkel foglalkozott, politikai kényszer miatt egyeseket azonban túlexponált. Az aktuális hadtörténeti összefoglalót illetően elmondta, hogy a korszakra vonatkozóan a kutatás rendelkezésére állnak jól hasznosítható alap-, illetve szakmunkák (példaként említve Dombrády Lóránd és Szabó Péter legújabb könyveit), nincs szükség a kötet elkészítéséhez új alapkutatásokra. A forrásokról megállapította: a hadműveleti kérdésekre vonatkozóan hiányosak, és kevés van belőlük. Az alapkutatások helyett amúgy részterületeket kutat mindenki. *Szakály Sándor* úgy látja, szűk az a kör, amelyik hivatásszerűen a témával foglalkozik, és munkáikra építeni lehet. Ugyanakkor tág azoknak a – nem hivatásszerűen hadtörténelemmel foglalkozóknak – a köre, akik ezeket idézik – jól vagy hibásan. Úgy véli, nem lesz véleményformáló ereje az új hadtörténeti szintézisnek.

Szakály Sándor szerint a kiinduló koncepciónak érzékeltetni kell a Trianon okozta kényszerpályát. Trianon elhibázott voltára a győztes nagyhatalmak már az 1930-as években rájöttek; e tekintetben az új szintézisnek mindenképpen meg kell haladni az 1970–1980-as évek szemléletét. Nem lehet megkerülni a Tanácsköztársaság időszakát – amit ma gyakorlatilag senki sem kutat – akkor, amikor azt szeretnénk megtudni, hogyan jött létre a nemzeti hadsereg.

A hadseregen kívül számba kell venni továbbá a különböző egyéb szervezeteket, a vámőröktől a határőrségig. A tisztképzés, a katonai nevelés kérdése is megkerülhetetlen. Feltárható a hazai hadiipar tevékenysége, szerepe is. A Horthy-korszak és a második világháború haderejének működése a korabeli törvénykezés áttekintése alapján rekonstruálható. Hangsúlyosan kell felhívni a figyelmet olyan kérdésekre – szakítva a téves és hamis beidegződésekkel –, mint például a munkaszolgálat. A második világháborút illetően nem kerülhető meg a hadifogoly-kérdés – nem túldimenzionálva az amúgy is döbbenetes adatokat –, a jelenlegi ismereteink szerinti leghitelesebb adatokat kell majd a szintézisnek e téren is közreadnia.

Germuska Pál rendkívül informatív előadásában az 1945 és 1990 közötti időszak hadtörténeti szintézisének problémáit, kérdéseit s ezzel párhuzamosan a kutatás lehetőségeit, nehézségeit, gyakran korlátait ismertette hallgatóságával. Úgy véli, egyetlen színvonalon, de korszerű szintézis készíthető. Például 2006 és 2007 közepe között mintegy 300 kiadvány jelent meg '56-ról, ugyanakkor a legfontosabb újdonságok és új szemléletű tanulmányok belefértek egy 250 oldalas válogatáskötetbe. Nagyszámú, eddig teljesen ismeretlen fénykép került elő a forradalomról. Más korszakokkal ellentétben, ahogyan arra *Germuska Pál* rávilágított, éppen a rendelkezésre álló dokumentáció hatalmas mennyisége okoz komoly nehézséget.

A szocialista országok 1945–1990 közötti történetére vonatkozó kutatás feltételei országonként nagyon eltérők. Míg például a volt NDK anyagának kutathatóságát a teljes szabadság jellemzi, addig Oroszország a legridegebb álláspontot képviseli e tekintetben. A történész szerint Magyarországnak sajnos nincsenek jó intézményközi, diplomáciai szintű kapcsolatai, melyek lehetővé tennék az érdemi, szervezett kutatási programok indítását Oroszországban, pedig a magyar haderőre vonatkozó ottani források megkerülhetetlenek.

Az 1995. évi LXV., államtitokról és a szolgálati titokról szóló törvény alapján az egykor szigorúan titkos iratok közül az 1980 előttiak szabadon kutathatóak voltak már az 1990-es évek végén is. Az állami szervek iratainak többségénél viszont az 1980. január 1. után keletkezett minősített iratokhoz ma is csak akkor lehet hozzáférni, ha azokat egyedi, tételes eljárással felülvizsgálták és visszaminősítették. Ráadásul az Országgyűlés a 2009. december 14-i ülésén elfogadott (az 1995-ös szabályozást hatályon kívül helyező) 2009. évi CLV. törvénnyel ismét kitolta a felülvizsgálatok határidejét. Az új törvény 39. §-a szerint 2013. június 30-ig kell felülvizsgálni az ilyen jellegű iratokat, és ha addig nem történik újraminősítés, akkor azok az iratok kutathatóvá válnak. A dolog pikantériája, hogy a Honvédelmi Minisztérium folyamatosan és időben el is végezte a visszaminősítéseket, ám más állami szervek és minisztériumok ezt nem vették komolyan. Így például a csernobili atomkatasztrófa kapcsán kutathatók a vezérkari, honvédelmi minisztériumi iratok, de a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium akkori anyagai nem.

A kutatási feltételek után Germuska Pál a forrásokról szólva megállapította, hogy az iratok kutathatósága esetleges, mert az intézmények sorozatos átszervezése és a segédletek hiánya miatt csak a józan logika segíti a történészeket az eligazodásban. Általában a forrásbázis hatalmas, viszont vannak olyan területek is (például a Központi Statisztikai Hivatal és az Országos Tervhivatal 1959 előtti TÜK iratanyaga vagy az MSZMP Adminisztratív Osztályának dokumentumai), melyekhez mégsem lehet hozzáférni, mert az anyag lappang valahol. A hadseregbe vonatkozó legfontosabb döntéseket a korszakban a pártapparátus legszűkebb körében hozták meg, folyamatos volt az átfedés, átcsúszás az állami és pártszervek hivatali és informális működésében. Ugyanakkor 1953 után az előzőekhez képest a szakapparátusok több szerepet kaptak, ezért szakmai kérdésekben a kutathatóság feltételei jobbakk. Ami az oral history, a visszaemlékezések anyagát illeti: több memoár megjelent már. A Hadtörténelmi Levéltárban készült interjú-sorozat, amelyet egykor fontos beosztást betöltött vezetőkkel és tábornokokkal készítettek, részben már kutatható, illetve 2015-től kerülhet sor a teljes feldolgozásra.

A készülő hadtörténelmi szintézis periodizációjánál figyelembe kell venni a politika-, had- és gazdaságtörténet egymásra vetülését, de azt is, hogy a politikai események (például az ötéves tervek) a hadsereg vagy a hadtörténet eseményeit nem tagolják.

A hidegháború időszakának történetére vonatkozóan rendelkezésre áll egy cambridge-i kiadású, háromkötetes kézikönyv, amelyre támaszkodni lehet, ám az eddig idehaza megjelent politikatörténelmi művek a katonai együttműködés mikéntjéről alig tájékoztatnak. A NATO szigorúan titkos okmányait és iratait 1965–1970-ig terjedően minősítették vissza, így ezen az időszak nyugati katonapolitikáját már primer források alapján lehet bemutatni. A Magyarországot érintő fontos katonai kérdések azonban nem idehaza dőltek el, hanem Moszkvában, és a magyar mozgástér némiképp az 1970–1980-as években nőtt csak meg.

Germuska Pál a továbbiakban a pártállam és a hadsereg viszonyának alakulását vázolta, és ezzel összefüggésben ismertette a hadsereg létszámát. 1945–1947 között a haderőt visszafejlesztették, létszámát minimalizálták, a 15 ezer főt is alig érte el. A kommunista hatalomátvételt követően egy erőltetett fejlesztés ment végbe, melynek eredményeképpen 1948 elejétől 1952 elejéig létszámát 230 ezerre duzzasztották. 1956 után kb. 50 ezres volt, míg a 60-as években 130 ezres. Ezzel párhuzamosan 1948–1953 között a társadalom, a gazdaság militarizálása zajlott.

1962-ben és 1968-ban a szovjet nyomás ismét érezhetőbb, amit az 1970-es évek végén volt képes a Kádár-rendszer némiképp hárítani. Összességében a korszakban a honvédelem területén is mindvégig a párt döntések érvényesültek, ugyanakkor szakmai kérdésekben nagyobb beleszólást kapott a Kádár-korszakban a vezérkar és a Honvédelmi Minisztérium.